

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

©2018 НАУМОВА М. А.

УДК 331.56

Наумова М. А. Ретроспективний аналіз безробіття в умовах трансформаційних зрушень на ринку праці України

Мета статті полягає в проведенні аналізу безробіття в Україні за роки її становлення як незалежної держави, визначенні його основних тенденцій та розробці пріоритетних заходів, які можуть сприяти усуненню негативного впливу безробіття на стан ринку праці. Проведено ретроспективний аналіз безробіття в Україні у розрізі гендерної сегрегації, вікових груп, ступенів освіти, професійно-кваліфікаційної структури, тривалості безробіття, причин незайнятості, видів економічної діяльності. Досліджено основні причини і фактори, які впливають на його динаміку. Виділено негативні наслідки безробіття та деякі позитивні екстерналиї. Розглянуто динаміку рівня безробіття, зареєстрованого безробіття та співвідношення загальної чисельності безробітного населення України та чисельності населення, яке стало на облік у Державній службі зайнятості. Проведено детальний аналіз розвитку ринку праці у координатах рівня безробіття та норми вакансій за допомогою кривої Бевериджа та виокремлено п'ять етапів його трансформацій. Наведено пріоритетні напрями розвитку, які можуть сприяти покращенню ситуації на ринку праці та переходу до продуктивної та інноваційної зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, макроекономічна нестабільність, крива Бевериджа, тенденції розвитку.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 21.

Наумова Марина Анатоліївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики і математичних методів в економіці, Донецький національний університет імені Василя Стуса (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

УДК 331.56

UDC 331.56

Наумова М. А. Ретроспективний аналіз безробіття в умовах трансформаційних зрушень на ринку праці України

Цель статьи заключается в проведении анализа безработицы в Украине за годы ее становления как независимого государства, определении ее основных тенденций и разработке приоритетных мер, которые могут способствовать устранению негативного влияния безработицы на состояние рынка труда. Проведен ретроспективный анализ безработицы в Украине в разрезе гендерной сегрегации, возрастных групп, степеней образования, профессионально-квалификационной структуры, продолжительности безработицы, причин незанятости, видов экономической деятельности. Исследованы основные причины и факторы, влияющие на ее динамику. Выделены негативные последствия безработицы и некоторые положительные экстерналии. Рассмотрена динамика уровня безработицы, зарегистрированной безработицы, соотношения общей численности безработного населения Украины и численности населения, которое стало на учет в Государственной службе занятости. Проведен детальный анализ развития рынка труда в координатах уровня безработицы и нормы вакансий с помощью кривой Бевериджа и выделены пять этапов его трансформаций. Приведены приоритетные направления развития, которые могут способствовать улучшению ситуации на рынке труда и переходу к продуктивной и инновационной занятости.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, макроекономическая нестабильность, кривая Бевериджа, тенденции развития.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 21.

Наумова Марина Анатольевна – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры математики и математических методов в экономике, Донецкий национальный университет имени Василя Стуса (ул. 600-летия, 21, Винница, 21021, Украина)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

Naumova M. A. The Retrospective Analysis of Unemployment in the Conditions of Transformational Shifts in the Labor Market of Ukraine

The article is aimed at analyzing the unemployment in Ukraine over the years of its formation as an independent State, determining its main tendencies, and developing priority measures that can help to eliminate the negative impact of unemployment on the labor market. A retrospective analysis of unemployment in Ukraine was carried out in the context of gender segregation, age groups, degrees of education, professional-qualification structure, duration of unemployment, reasons of unemployment, types of economic activities. The main reasons and factors influencing its dynamics were studied. The negative consequences of unemployment together with some positive externalities have been allocated. The author considers dynamics of the unemployment rate, registered unemployment, the ratio of the total number of unemployed population of Ukraine and the population, which become accounted by the State employment service. A detailed analysis of the labor market development in the coordinates of the unemployment rate and vacancy norme using the Beveridge curve was carried out and five stages of its transformations have been allocated. The priority directions of development which can facilitate an improvement of the situation on the labor market and the transition to productive and innovative employment are provided.

Keywords: labor market, unemployment, macroeconomic instability, Beveridge curve, development tendencies.

Fig.: 6. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 21.

Naumova Maryna A. – PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematics and Mathematical Methods in Economics, Vasyli' Stus Donetsk National University (21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

Однією з форм прояву макроекономічної нестабільності в країні є безробіття, яке виражається в перевищенні пропозиції над попитом на робочу силу, коли економічно активне населення не залучено до економічної діяльності, незважаючи на активний пошук роботи і готовність працювати. Очевидно, що при неповному використанні наявних трудових ресурсів економічна система

працює не в повну силу її виробничих потужностей, що є гальмом економічного зростання в країні. Таким чином, безробіття тягне за собою значне скорочення потенційного валового продукту та національного доходу. Відповідно до закону Оукена країна втрачає від 2 до 3% фактичного ВВП по відношенню до потенційного ВВП, коли фактичний рівень безробіття збільшується на 1% у порівнянні з її природним

рівнем. У подальшому це призводить до зменшення загального споживання, заощаджень та інвестицій, загального збільшення соціального навантаження, нерівномірного розподілу витрат на безробіття між різними групами населення, загального зниження добробуту домашніх господарств, кризи зайнятості молоді, застійного безробіття. Крім того, зростання безробіття викликає погіршення ситуації зі злочинністю, погіршення динаміки зростання суспільного інтересу до праці, втрату кваліфікації працездатних громадян та інші проблеми ринку праці.

Таким чином, безробіття в даний час є однією з найсерйозніших проблем економіки України, яка потребує уваги з боку держави та суспільства і негайного вирішення, що обумовлює актуальність дослідження.

Усебічне дослідження функціонування ринку праці є одним з пріоритетних напрямів розвитку економічної науки в Україні та світі. Різноманітні теоретико-методологічні аспекти безробіття знайшли відображення в працях багатьох вітчизняних учених, таких як Е. Лібанова, Д. Богиня, В. Онікієнко [1], І. Марченко [2], В. Близнюк [3], Ю. Маршавін [4], Л. Ільїч [5], М. Судаков [6], К. Семенова [7], І. Погоріла [8] та інших. Вагомий внесок у дослідження проблем ринку праці внесли багато зарубіжних науковців, серед яких можна виділити А. Оукена, Жана Батіста Сея, У. Бевериджа [9], нобелівських лауреатів Дж. Акерлофа, М. Спенса та Дж. Стігліца [10], які висунули концепцію ринків з асиметричною інформацією та довели, що неповна та неточна інформація стає причиною різних проблем в економіці, у тому числі виникнення безробіття, Р. Гаяда та В. Дикенса [11], які досліджували проблеми співвідношення безробіття-вакансії, нобелівських лауреатів П. Даймонда, Д. Мортенсена і К. Піссарідеса [12; 13], які вивчали різні аспекти функціонування ринків праці з труднощами пошуку.

Мета статті полягає в проведенні ретроспективного аналізу безробіття в Україні за роки її становлення як незалежної держави, визначенні його основних тенденцій та розробці пріоритетних заходів, які можуть сприяти усуненню негативного впливу безробіття на стан ринку праці.

У ринковій економіці постійно відбуваються коливання попиту та пропозиції на ринку праці. Люди завжди будуть шукати іншу роботу, щоб покращити своє економічне становище, а підприємства – більш кваліфікованих працівників для того, щоб збільшити свої прибутки. Тобто завжди існує природний рівень безробіття, який пов'язаний з природними причинами і не завжди є недоліком. Але кризові явища останніх років, якими характеризується економіка нашої країни, у тому числі й ринок праці, спричиняє не тільки зростання безробіття, але і його тривалості. Це веде до переходу фрикційного та структурного безробіття до стадії циклічного та довгострокового.

Вельми актуальною залишається проблема прихованого безробіття, яке проявляється у вимушених відпустках з частковою оплатою праці або без збереження оплати, у простій обладнання на підприємствах, у неповному робочому часі.

До основних факторів, що впливають на безробіття, можна віднести такі:

- ✦ сучасна технологічна модернізація виробничих потужностей і зменшення внаслідок цього необхідної кількості працівників є однією з причин структурного безробіття;
- ✦ недостатній рівень розвитку ринку житла, фінансової системи, сучасної інфраструктури тощо обмежує мобільність робочої сили та можливість її перетікання між регіонами, сферами та галузями господарства;
- ✦ існування локальних ринків праці, на яких діють підприємства-монопсоністи, що може призвести до виникнення застійного безробіття у випадку їх закриття;
- ✦ відсутність взаємодії системи професійної освіти з динамікою попиту на робочу силу, що призводить до невідповідності підготовлених спеціалістів існуючим вакансіям на ринку праці [5];
- ✦ нераціональна структура галузевої зайнятості, зростання невідповідності між рівнем підготовки робочої сили та якості нових створюваних робочих місць;
- ✦ завищені вимоги до претендентів на робочі місця з боку роботодавців через надмірну пропозицію робочої сили;
- ✦ відсутність мотивації та обмежені можливості працівників до кар'єрного зростання.

Безробіття має низку негативних наслідків, таких як: недовикористання економічного потенціалу суспільства, фізичного та інтелектуального виробничого ресурсу; недовипуск продукції та недоотримання державою доходу; втрата кваліфікації та навичок працівниками при довгостроковому безробітті; зниження рівня життя населення; політична нестабільність у суспільстві; невдоволення владою; зростання криміналу; збільшення психологічної напруженості населення, невпевненість безробітних у завтрашньому дні тощо. До позитивних екстерналій безробіття можна віднести підвищення якості структури робочої сили; покращення цінності робочого місця; підвищення дисципліни, продуктивності праці; мотивацію до отримання нової професії та покращення міжособистісних відносин у трудовому колективі.

Стагнація економіки України, політична та економічна кризи останніх років разом із загальною тенденцією зменшення чисельності населення справили помітний вплив на національний ринок праці: скоротилася кількість економічно активного та зайнятого населення, зросла кількість безробітного населення, реальний рівень заробітної плати скоротився, а з ним і впав рівень життя населення.

У 2017 р., за даними Державної служби статистики України [14], кількість економічно активного населення у віці 15–70 років становила майже 17,854 млн осіб, тобто 41,9% від загальної кількості наявного населення. За період з 1995 по 2017 рр. чисельність економічно активного населення України зменшилася на 7,7 млн осіб, або на 29,8%, а чисельність економічно активного населення працездатного віку — на 5,86 млн осіб, тобто майже на 25,4%. Станом на кінець 2017 р. було зафіксовано 16,156 млн осіб зайнятого та 1,698 млн осіб безробітного населення у віці 15–70 років, 15,496 млн осіб зайнятого та 1,697 млн осіб безробітного населення працездатного віку. Чисельність зайнятого населення країни зменшилась майже на 8 млн осіб у період з 1995 по 2017 рр., тобто на 30%, а працездатного віку — на 6,2 млн осіб, або на 28,6%.

Водночас абсолютний приріст чисельності безробітного населення України у віці 15–70 років за період 1995–2017 рр. склав 261 тис. осіб (рис. 1), або 18,2%, працездатного віку — 359 тис. осіб, тобто 26,8%. Але, як можна бачити з рис. 1, динаміці безробіття притаманна певна волатильність. За весь період розгляду можна побачити декілька періодів різкого збільшення кількості безробітних:

- ✦ з 1995 р. до 1998 р. — на 104,4%, що було результатом впливу економічної кризи 1998 р. у Росії на економіку України, це призвело до затримок у виплатах заробітних плат і пенсій внаслідок платіжного дефіциту, зниження купівельної спроможності та рівня життя на-

селення, зростання курсу долара, скорочення робочих місць, зниження рівня зайнятості населення;

- ✦ з 2007 по 2009 рр. чисельність безробітних зросла на 38,2%, що було спричинено світовою економічною кризою 2008–2009 рр. і її впливом на функціонування національної економіки, зокрема на ринок праці України, і, як наслідок, зупинки роботи підприємств, зниження обсягів будівництва, падіння цін на металургійну продукцію тощо сприяли зростанню безробіття;
- ✦ у 2013–2014 роках кількість безробітного населення зросла на 17,2%, що стало наслідком військових дій на сході країни, анексії Криму, бо майже півтора мільйони внутрішньо переміщених осіб, велика частка яких мала відповідну кваліфікацію, освіту та працювала в гірничо-видобувній, металургійній, хімічній промисловості, важкому машинобудуванні, потребували працевлаштування в зовсім інших сферах діяльності.

Аналізуючи динаміку чисельності безробітного населення України за гендерною ознакою (див. рис. 1), можна побачити, за 22 роки кількість безробітних жінок зросла лише на 3,4%, а чоловіків — на 29,7%, але динаміка не була постійною. Максимального значення кількість безробітних жінок і чоловіків набула у 1998 р. (жінок — 1,422 млн осіб, чоловіків — 1,515 млн осіб). Різниця між кількістю безробітних чоловіків і жінок у 1995–2008 рр. не перебільшувала 27,6%, але, почина-

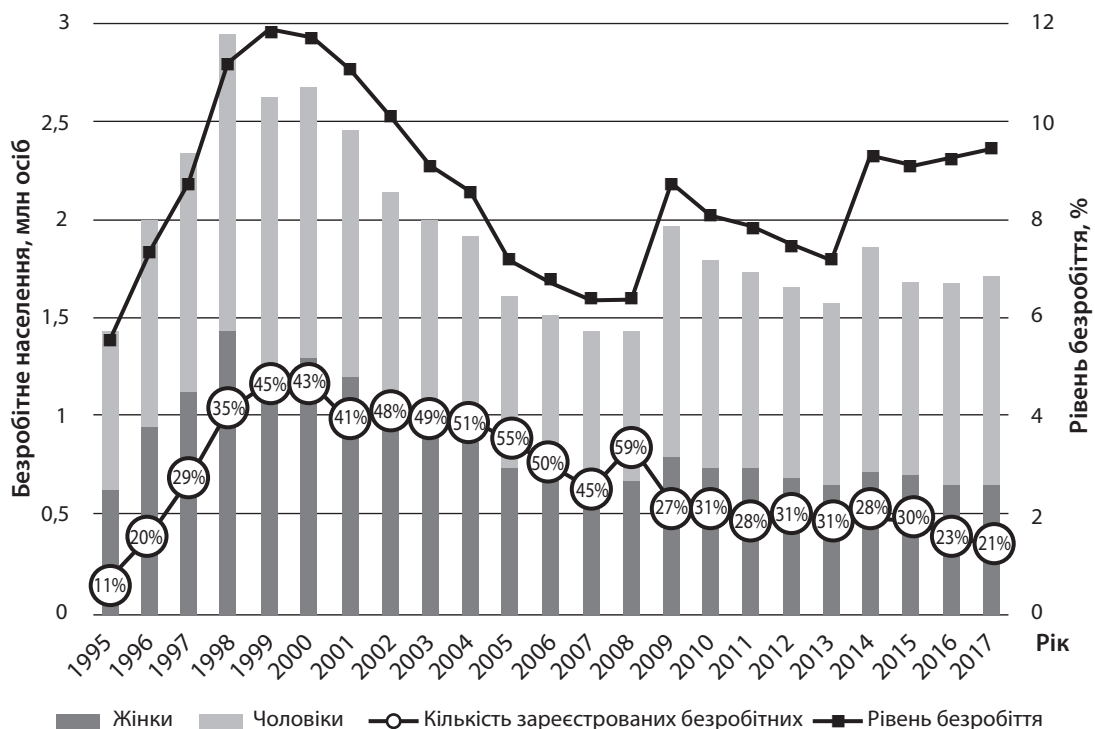

Рис. 1. Динаміка чисельності безробітного населення (за методологією МОП), зареєстрованого безробіття та рівня безробіття в Україні за 1995–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за [14; 16].

ючи з 2009 р., вона зросла від 49% до 60% у 2017 р., що пов'язано з економічним зростанням, збільшенням обсягів виробництва, можливістю жінок займатися домогосподарством, і навіть економічна криза останніх років майже не змінила цю тенденцію.

Значні коливання притаманні також динаміці рівня безробіття (за методологією МОП), яка мала періоди зростання з 1995 р. по 2000 р. – на 107,14%, з 2008 р. по 2009 р. – на 37,5% і з 2013 р. по 2014 р. – на 29,17%. У останні три роки також спостерігалось зростання рівня безробіття, у 2017 р. він досяг рівня 9,5%. Для порівняння у високорозвинених країнах світу станом на кінець 2017 р. рівень безробіття становив: у Данії – 5,3%, Німеччині – 3,5%, Франції – 9,2%, США – 3,9%, Японії – 2,6%, у середньому в країнах Європейського Союзу – 7,2% [15], що, звісно, нижче, ніж в Україні. Але в деяких країнах Євросоюзу рівень безробіття є значно вищим, наприклад у Греції – 21,3%, Іспанії – 16,3%, Італії – 10,8%. Тобто показник українського рівня безробіття не знаходиться в критичному діапазоні, але він не є визначальним критерієм економічного розвитку країни.

Важливим показником розвитку держави в соціальній сфері є співвідношення чисельності населення, яке стало на облік у Державній службі зайнятості як безробітне, і загальної чисельності безробітного населення України (див. рис. 1). Офіційна реєстрація безробітних почалася у 1992 р. і не показувала реального стану, оскільки більшість

безробітних не були проінформовані про можливість отримання допомоги від держави. Починаючи з 11% у 1995 р., значення цього показника поступово зростало і у 2008 р. набуло свого максимального значення – 59%. Але вже у 2009 р. ця цифра зменшилася більше ніж вдвічі і в подальші роки не піднімалася вище за 31%. Свого мінімального значення цей показник набув вже у 2017 р. – 21%. Зменшення питомої ваги зареєстрованих безробітних у загальній кількості безробітного населення пояснюється низкою невирішених проблем соціального характеру: деякими законодавчими обмеженнями отримання офіційного статусу безробітного; незадоволеністю роботою служби зайнятості; невеликим розміром допомоги по безробіттю; невідповідністю роботи, що пропонується людині, його кваліфікації, умінням і знанням; невідповідністю рівня заробітної плати, яка пропонується кандидату, очікуваному ним рівню. У 2017 р. тільки п'ята частина із загальної кількості безробітних була офіційно зареєстрованими. Багато людей віддають перевагу самостійному пошуку роботи, не покладаючись на допомогу держави, тим паче, що з плином часу розмір допомоги по безробіттю зменшується, людина втрачає право на цю допомогу і часто взагалі не бачить сенсу в реєстрації.

Для більш детального аналізу ринку праці скористаємось кривою Бевериджа (рис. 2), яка представляє залежність між питомою вагою вакансій у кількості зайнятого населення та рівнем безробіття [9].

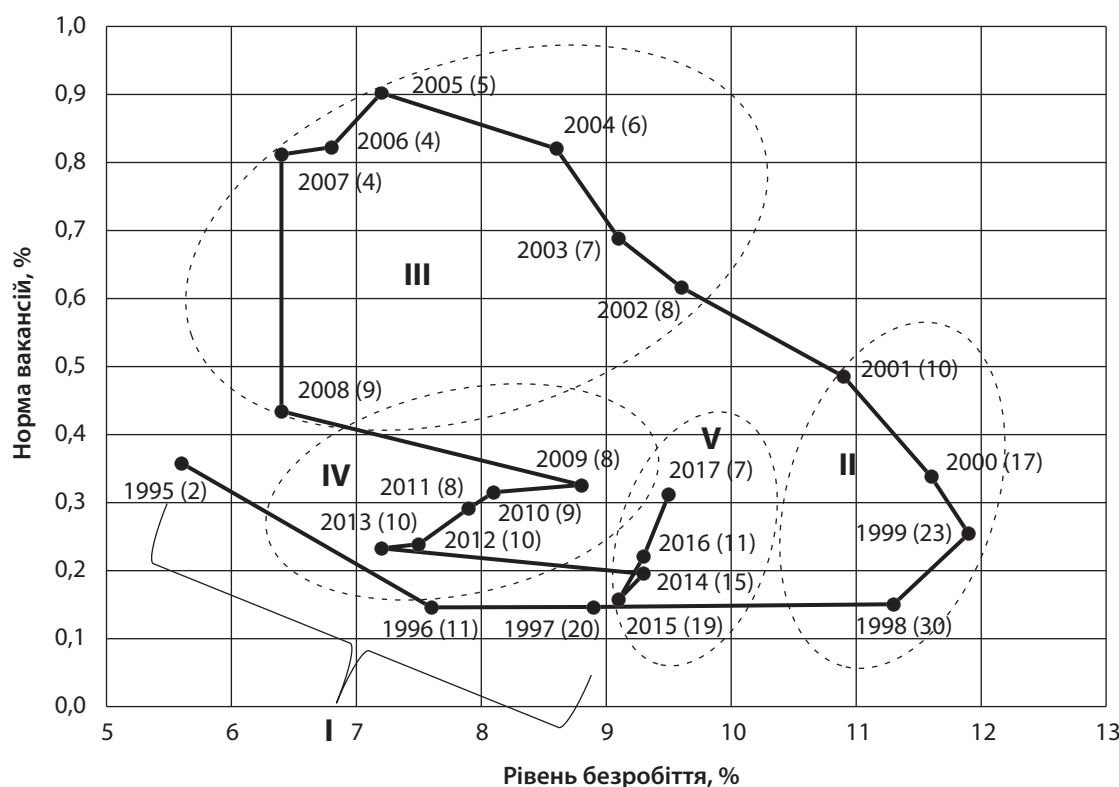

Рис. 2. Крива Бевериджа для ринку праці України та коефіцієнт напруженості (у дужках), 1995–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за [14; 16].

Виходячи з графічного зображення кривої Бевериджа, розвиток ринку праці України можна розбити на п'ять етапів. До першого етапу можна віднести 1995–1997 рр. (точніше, цей етап починається зі становлення України як незалежної держави), який характеризувався початком трансформації економіки країни, зокрема ринку праці, в умовах переходу до ринкових відносин, стрімким зростанням рівня безробіття та зменшенням норми вакансій.

Другий етап охоплює 1998–2001 рр., коли спостерігався найбільший рівень безробіття (від 11,6% до 10,9%) і водночас невелика кількість вакансій (від 0,25% до 0,49%), пропозиція на ринку праці значно перевищувала попит. Цей період характеризує стан кризи в Україні та початок виходу з цієї кризи. Поступово зменшувався рівень безробіття та зростала потреба в робочій силі.

На третьому етапі (2002–2008 рр.) спостерігалися стабілізація та розвиток ринку праці України, продовжувалося зростання кількості вакансій та спад рівня безробіття. У 2005 р. крива Бевериджа почала поступово знижуватися, демонструючи зменшення потреби в робочій силі, але зберігаючи тенденцію до зменшення рівня безробіття. І наприкінці третього етапу, у 2008 р., відбулося вже різке зменшення кількості вакансій, що стало проявом нової кризи в економіці та на ринку праці.

Початок четвертого етапу продемонстрував різке збільшення рівня безробіття (2009 р.), при зменшенні обсягу попиту на робочу силу почали зростати обсяги пропозицій праці, що свідчило про зростаючу неефективність ринку праці України як його реакції на світову кризу 2008–2009 рр. У 2009 р. відбулася зміна напрямку кривої на протилежний, що свідчило про закінчення рецесії на ринку праці України та утворення нової хвилі циклу його розвитку. Крива у 2009–2013 рр. змістилася до майже оптимального положення. Але військово-політична криза в країні сприяла зміщенню кривої в бік різкого збільшення рівня безробіття та зменшення попиту на робочу силу та початку п'ятого етапу розвитку ринку праці.

У 2016 р. спостерігалася наближення кривої Бевериджа до значень 2003 р. за рівнем безробіття, але кількість вакансій є значно нижчою, ніж у вказаному році (на 0,47%). За останні три роки спостерігалася невелике збільшення рівня безробіття і, водночас, зростання кількості вакантних місць.

Таким чином, рух кривої Бевериджа вказує на те, що ринок праці в Україні не відрізняється гнучкістю і вкрай вразливий до зовнішніх та внутрішніх впливів: за весь період свого функціонування тільки на четвертому етапі ринок праці дещо наблизився до рівноважного стану.

Коефіцієнт напруженості (див. рис. 2) є важливим показником, що характеризує ринок праці. Він визначається як відношення чисельності офіційно

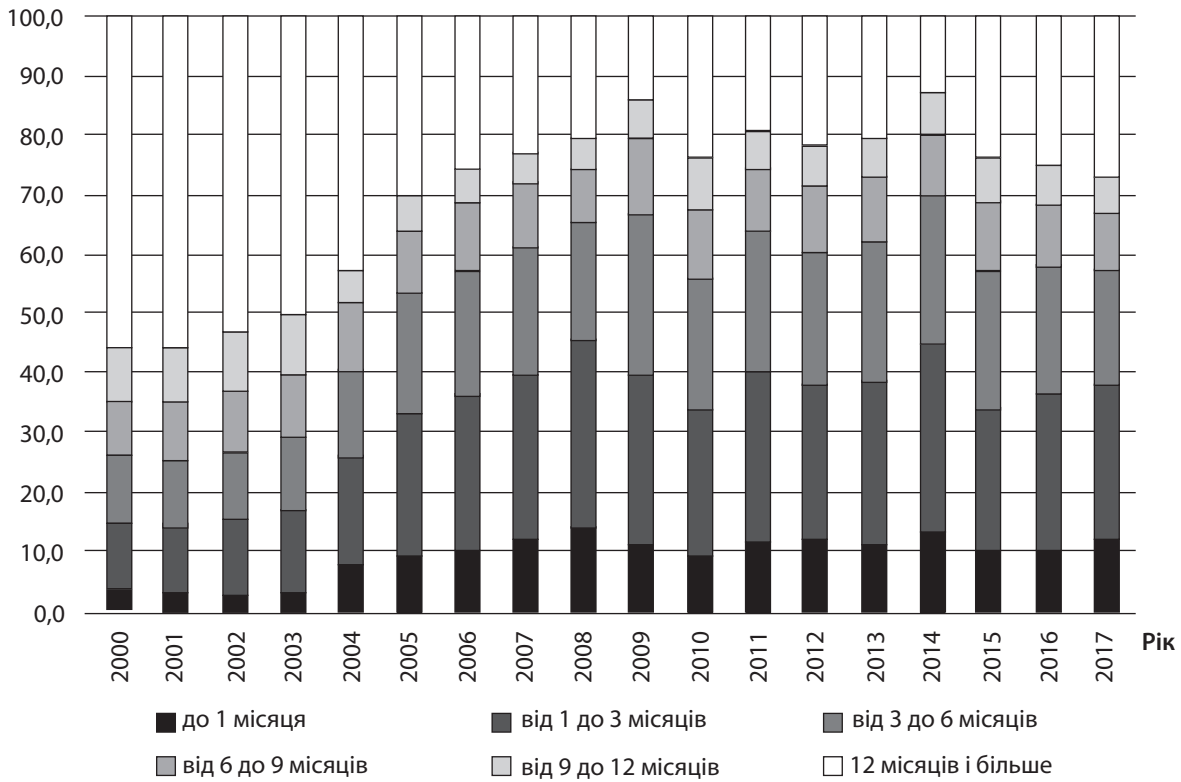
zareestrovanih bezrobotnih do velikini popitu na pracivnikov, tobtto yavlye soboyu spivvidnoshennya popitu i propozicii na robochu silu. Nayb'lyshih znacheny viny dosyagav y 1997–2000 rr. i y 2014–2015 rr., yak byli kryzovymi v ekonomicii Ukrainy.

За даними Державної служби статистики України, розподіл тривалості пошуку роботи безробітного населення значно змінювався у 2000–2017 рр. У 2000 та 2001 рр. кількість населення, що шукала роботу 12 і більше місяців, складала 55,4%. У подальші роки відбувалося поступове зменшення кількості цієї групи безробітного населення за рахунок того, що збільшився відсоток безробітних, які знаходили роботу вже за менший період часу. У середньому за період 2000–2017 рр. пошуком роботи до 1 місяця займалося 9,5% безробітного населення, від 1 до 3 місяців – 23,1%, від 3 до 6 місяців – 19,7%, від 6 до 9 місяців – 10,4%, від 9 до 12 місяців – 7,1%, від 12 та більше місяців – 30,2% (рис. 3). Середня тривалість пошуку роботи за період 2000–2017 рр. склала 7,2 місяця.

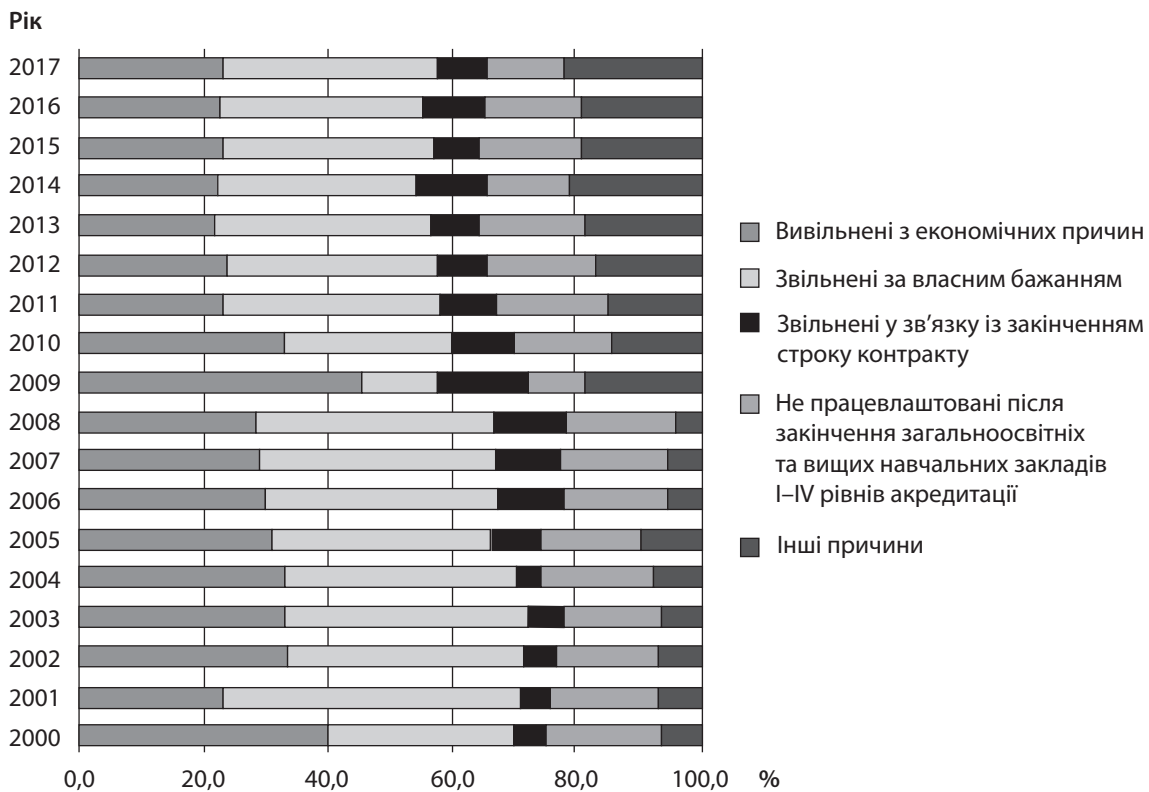
У статті Р. Гхаяда та В. Дикенса [11], яка опублікована Федеральним резервним банком Бостона у 2012 р., стверджується, що роботодавці з небажанням беруть на роботу працівників, навіть висококваліфікованих, які шукали роботу більш, ніж півроку, та віддають перевагу тим працівникам, що шукали роботу недовгий час, навіть, якщо вони менш кваліфіковані. Це спричиняє значні проблеми як для кандидатів на посади, так і для економіки країни в цілому. У системі моніторингу ринку праці особливу увагу слід приділяти показнику середньої тривалості безробіття та кількості осіб, які шукають роботу більше року для запобігання довготривалому безробіттю. Тривалий час безробіття активізує процес знищення особистості, який виражається в соціальній ізоляції, відсутності довіри до себе, стресу в родині, зниженні інтелектуальної та духовної форм, слабкому ступеню професійної діяльності. І це є серйозною проблемою як із соціальної, так і з економічної точки зору. Люди, які довгий час є безробітними, мають менші шанси знайти роботу через три питання: їхня кваліфікація зменшується, вміння та досвід поволі де-актуалізуються, їх оптимістичний та захоплений підхід до пошуку роботи зменшується. Тривалий час без роботи призводить до соціальної неповноцінності особистості, а виправлення наслідків належить до найбільш складних і найдорожчих методів контролю над несприятливими результатами безробіття.

Основними причинами незайнятості, які відмічають більше 78% безробітного населення, є вивільнення з економічних причин, звільнення за власним бажанням, звільнення у зв'язку із закінченням строку контракту та неспроможність працевлаштуватись одразу після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації (рис. 4). У 2000–2013 рр. ці причини вказувалися більше 90%

Безробітні, %

Рис. 3. Розподіл безробітного населення України (за методологією МОП) за тривалістю пошуку роботи у 2000–2017 рр., %

Рис. 4. Розподіл безробітного населення України за основними причинами незайнятості у 2000–2017 рр., %

Джерело: побудовано за [14].

респондентами, у 2014–2016 рр. – від 78,6% до 80,6%. Інші безробітні відмітили такі причини відсутності роботи, як звільнення за станом здоров'я, через оформлення пенсії, демобілізацію з військової строкової служби, сезонний характер роботи, виконання домашніх сімейних обов'язків тощо. У 2017 р. найбільший відсоток безробітного населення (34,5%) спостерігався через звільнення за власним бажанням, що часто спричинено незадоволеністю працівників рівнем заробітної плати та умовами праці та призводить до переходу робочої сили з формальної до неформальної зайнятості.

Однією з ознак дисбалансу у функціонуванні системи освіти і ринку праці є досить великий відсоток безробітного населення країни через непрацевлаштування після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. У середньому за 18 років це становило 16,5% всього безробітного населення, що вказує на невисокий рівень конкурентоспроможності молоді як фахівців на ринку праці. Молодь залишається однією з найбільш вразливих соціально-демографічних груп економічно активного населення, представлених на ринку праці. Для цієї групи характерні як високі ризики безробіття, так і значні проблеми, пов'язані з пошуком відповідного робочого місця та працевлаштування. З одного боку, роботодавці не бажають працевлаштовувати молодь одразу після закінчення навчальних закладів без досвіду роботи, який, своєю чергою, молода людина не може отримати без пра-

цевлаштування. З іншого боку, молодіжну частину ринку праці відрізняють високі запити щодо умов і оплати праці, часом завищені вимоги до кар'єрного зростання. Молоді люди хочуть працювати в сучасному секторі економіки, для якого характерні високі інформаційні технології, сприятливий санітарно-гігієнічний стан робочих місць, але при цьому рівень їх професійної підготовки та трудові компетенції не завжди відповідають вимогам роботодавців.

Зі всієї кількості зареєстрованих безробітних осіб на кінець вересня 2017 р. максимальну кількість становить 102,5 тис. осіб, або 33,8%, – з професійно-технічною освітою, 81 тис. осіб, або 26,7%, – з повною вищою освітою, 64,6 тис. осіб, або 21,3%, з базовою та неповною вищою; 44,3 тис. осіб, або 14,6%, з повною середньою освітою та 3,5%, що залишилися, припадають на осіб з базовою загальною середньою та початковою освітою (рис. 5). Порівняно з 2016 р. зросла питома вага саме безробітних з повною вищою та базовою і неповною вищою освітою, що підкреслює необхідність узгодження освітніх програм, які пропонуються закладами вищої освіти, до потреб ринку праці. Але неважко побачити, що найбільший вклад у загальну чисельність зареєстрованого безробіття у 2013–2017 рр. дають особи з професійно-технічною освітою (кожного року це на рівні 34–36%), і це висвітлює мейнстрим у розвитку сфери професійно-технічної освіти – інноваційні трансформації з метою формування у молоді сучасних професійних компетенцій для ефективного використання людських ресурсів.

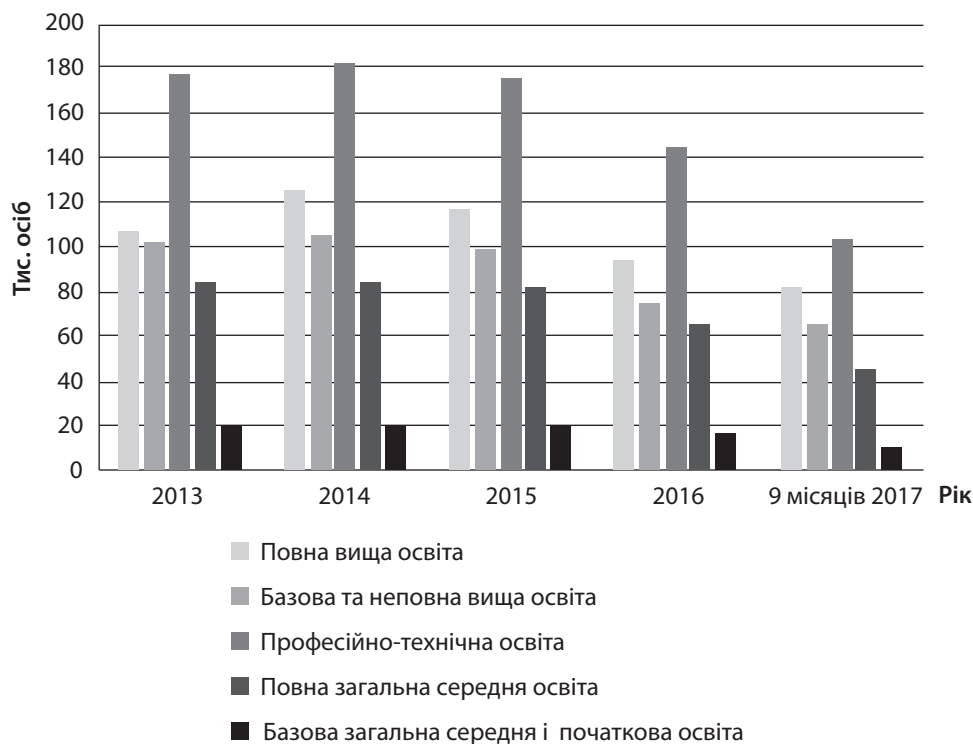

Рис. 5. Динаміка розподілу зареєстрованих безробітних за рівнем освіти, 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано за [16].

У віковій структурі (рис. 6) можна відмітити, що найбільші частки безробітних у 2017 р. припадають на вікові групи 40–49 і 50–59 років, найменша – на вікову групу 35–39 років. Середній вік безробітних осіб у 2017 р. був 36,9 років, але в Україні існує потреба в розробці загальної державної програми, яка буде спрямована на активізацію професійної діяльності, особливо людей віком старше 50 років, оскільки доволі часто при спробі працевлаштуватись людина старше 40 років стикається з проявами ейджизму від роботодавців.

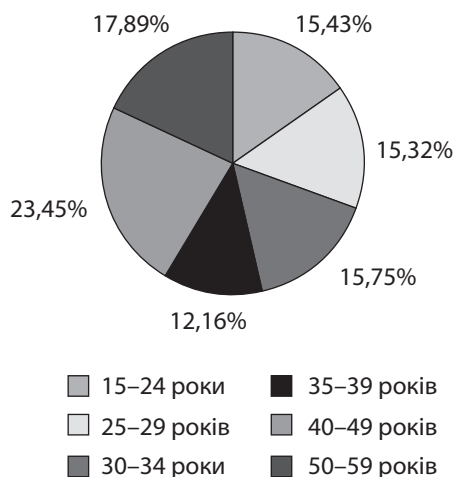

Рис. 6. Розподіл безробітних за віковими групами, 2017 р.

Джерело: побудовано за [14].

Одним із видів соціального захисту населення від безробіття є грошові виплати по безробіттю. За даними Державної служби зайнятості, у 2005 р. – і півріччі 2017 р. середній розмір допомоги по безробіттю складав від 58% до 103% (у 2016 р.) по відношенню до мінімальної заробітної плати в країні (табл. 1). Незважаючи на постійне збільшення розміру виплат по безробіттю, у доларовому еквіваленті ці суми зовсім незначні. Після максимального значення у 140,7 дол. США у 2013 р. цей показник зменшився майже вдвічі у 2014 р. – до 52,4 дол. США, що, безумовно, пов'язано з обвалом курсу гривні. У січні 2018 р. середній розмір допомоги по безробіттю склав 4798 грн, що становить 128,9% від розміру мінімальної заробітної плати в 3723 грн.

На думку нобелівських лауреатів Пітера Даймонда, Дейла Мортенсена і Крістофера Піссарідеса [12; 13], високі соціальні виплати в розвинених країнах сприяють гальмуванню процесу працевлаштування. Виплати по безробіттю, відповідно до моделі DMP, підвищують очікування в безробітних щодо мінімальної зарплати, на яку вони згодні працювати. Роботодавці, відчуваючи пресинг з боку претендентів, не поспішають наймати додаткових працівників, особливо в умовах кризи, коли можливості для зростання доходів мінімальні. На думку вчених, без-

робіття неможливо подолати підвищенням розміру виплат.

Аналізуючи структуру зареєстрованого безробіття за видами економічної діяльності, можна побачити, що у I півріччі 2017 р. лідирували чотири групи – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (11,8%), державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (18,2%), переробна промисловість (11,2%) та оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (14,5%). Усі інші види економічної діяльності займають 44,3%. Якщо подивитися на ці показники в динаміці, то, за даними Державної служби зайнятості, за останні чотири роки саме вищезазначені чотири види діяльності займають більше двох третин від загальної кількості зареєстрованих безробітних.

За даними Державної служби зайнятості, на кінець грудня 2017 р. кількість вакансій становила 50 356, з них найбільш затребуваними були кваліфіковані робітники з інструментом і робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування та машин. У 2017 р. за допомогою Державної служби зайнятості було працевлаштовано 16 357 безробітних, 237 472 осіб отримували допомогу по безробіттю. В останнє десятиріччя активно розвивається поширення інформації щодо потреб роботодавців у фахівців через інтернет-мережу за допомогою сайтів HeadHunter, rabota.ua, Work.ua тощо, які пропонують актуальні вакансії компаній в Україні і за кордоном. Крім того, на порталах можна знайти статистичну інформацію стосовно поданих резюме, кількості вакансій та заробітної плати, яка відображає реальний стан працевлаштування в країні, статті на актуальну тематику та різноманітні поради роботодавцям і претендентам на посаду. З кожним роком усе більше людей використовують ці сайти для пошуку роботи, так само як і компанії для пошуку працівників. Міжнародний кадровий портал HeadHunter Україна стверджує, що на кінець квітня 2018 р. на сайті зареєстровано 20 312 вакансій, 1 138 552 резюме та 64 391 компаній [18], середня кількість вакансій за рік складає 19 450. Топ-10 вакансій за професійними сферами складають: продаж; інформаційні технології, інтернет, телеком; маркетинг, реклама, PR; робочий персонал; адміністративний персонал; виробництво; будівництво, нерухомість; початок кар'єри, студенти; транспорт, логістика; банки, інвестиції, лізинг. Сайт пошуку роботи Work.ua презентує 72 698 вакансій та 2 184 517 поданих резюме станом на квітень 2018 р. [19]. Удосконалення системи інформаційного забезпечення ринку праці та створення спеціальних послуг для цього з метою боротьби з фрикційним безробіттям буде сприяти покращенню ситуації на ринку праці та переходу до продуктивної та інноваційної зайнятості.

Показники динаміки мінімальної та середньої заробітної плати та середнього розміру допомоги по безробіттю в Україні, 2005 р, – I півріччя 2017 р,

Рік	Середній розмір допомоги за місяць, грн	Середній розмір допомоги за місяць, дол. США	Відношення середнього розміру допомоги за місяць до мінімальної заробітної плати, %	Відношення середнього розміру допомоги за місяць до середньої заробітної плати, %
2005	192,9	38,2	58,10	23,9
2006	251,5	49,8	62,87	24,2
2007	299,5	59,3	65,12	22,2
2008	451,1	58,6	74,56	25,0
2009	630,1	78,9	84,69	33,1
2010	712,8	89,5	77,31	31,8
2011	847,3	106	84,39	32,2
2012	966,8	121	85,25	31,9
2013	1124,9	140,7	92,36	34,5
2014	1178,6	74,7	96,76	33,9
2015	1289,4	54,2	93,57	30,7
2016	1649,0	60,6	103,06	31,8
2017	2018,1	77,9	63,07	30,4

Джерело: складено за [14; 16; 17].

ВИСНОВКИ

Зростання безробіття може призвести до низки негативних наслідків та соціальної напруженості. Одним із важливіших завдань суспільства виступає запобігання збільшенню об'ємів довготривалого та латентного безробіття за допомогою трансформації його щонайменше в часткову зайнятість, для чого можна рекомендувати такі заходи:

- ✦ постійний моніторинг ринку праці із застосуванням статистичного аналізу, сучасних методів економіко-математичного моделювання та прогнозування для усунення дисбалансу попиту та пропозиції робочої сили, у тому числі сезонного, довгострокового та циклічного безробіття, оцінка ризиків безробіття;
- ✦ моніторинг та регулювання зовнішніх та внутрішніх міграційних потоків, оцінювання впливу міграції на стан ринку праці;
- ✦ створення умов та законодавчої бази для інвестиційної привабливості бізнесу, у тому числі малого та середнього, що приведе до створення нових робочих місць;
- ✦ державна політика в цілому, яка спрямована на захист вітчизняного ринку та залучення інвестицій, має сприяти активізації людського капіталу країни;
- ✦ удосконалення механізму адміністративного регулювання, розвиток системи соціального партнерства та створення додаткових робочих місць у державному секторі як одна з мір запобігання циклічному та прихованому безробіттю;

- ✦ диференціація засобів регулювання ринку праці на макро- та мезорівнях для охоплення національного ринку праці в цілому та регіональних ринків, розробка комплексів специфічних засобів для регулюючого впливу на ринки праці кожного окремого регіону з урахуванням їх особливих проблем;
- ✦ зміцнення конкуренції та демонополізації ринку, поліпшення фінансових умов розвитку приватного сектора економіки, стимулювання інноваційної активності підприємств;
- ✦ створення підприємствами престижних робочих місць для підвищення їх рівня конкурентоспроможності на ринку праці України та у світі з метою залучення висококваліфікованих робітників, у тому числі й іноземних;
- ✦ матеріальне та нематеріальне стимулювання працівників, застосування соціальних гарантій та пільг, розвиток репродуктивних програм, що спрямовані на охорону здоров'я матері та дитини, покращення умов праці персоналу з маленькими дітьми;
- ✦ розвиток на законодавчому рівні державного стимулювання (наприклад, скорочення ставки податків) підприємств, які надають робочі місця певним категоріям населення, таким як інваліди, молодь після закінчення навчання, внутрішньо переміщені особи, які змінили вид діяльності тощо;
- ✦ створення відділів на підприємствах для постійної перепідготовки та підвищення квалі-

фікації працівників, вивчення та застосування зарубіжного досвіду та інноваційних технологій, проведення тренінгів та навчальних занять;

- ✦ створення нових і розвиток і вдосконалення діяльності існуючих державних центрів, у тому числі державної служби зайнятості, з підвищення кваліфікації та перекваліфікації населення, що бажає підвищити свій рівень конкурентоспроможності на ринку праці, розробка індивідуальних рекомендацій для сприяння працевлаштуванню, особливо для соціально вразливих груп населення, таких як інваліди, молодь, внутрішньо переміщені особи тощо, використання сучасних технологічних схем надання соціальних послуг [20, с. 297];
- ✦ підвищення ефективності та якості програм з перекваліфікації безробітних, створення недержавних організацій з підтримки безробітних, впровадження «інноваційної технології соціально-професійної реабілітації безробітних» [20, с. 308], надання юридичної допомоги щодо започаткування і ведення бізнесу, страхування від безробіття та вивчення зарубіжних прикладів таких організацій (наприклад, некомерційна організація *National Employment Law Project (NELP)* у США, яка вже більше 40 років відстоює права та потреби малозабезпечених і безробітних працівників) [21]. NELP працює у співпраці з державними, місцевими та національними організаціями щодо сприяння політиці та програмам, які створюють сучасні робочі місця, зміцнюють мобільність, підвищують працездатність працівників та допомагають безробітним повернути собі економічну незалежність;
- ✦ стимулювання розвитку мережі бірж труда та HR-компаній, які здійснюють посередницьку діяльність на ринку праці для зниження рівня структурного та фрикційного безробіття, удосконалення системи інформаційного забезпечення ринку праці;
- ✦ узгодження функціонування ринку праці та системи освіти для урівноваження попиту і пропозиції праці в різних сегментах ринку, працівників різних кваліфікацій, вікових категорій і статі, своєчасна адаптація професійної освіти до потреб економіки, гармонізація системи освіти до стандартів ринкової економіки.

Оскільки безробіття є серйозною макроекономічною проблемою та індикатором макроекономічної нестабільності, держава повинна вжити заходів для боротьби з нею. Проте шляхи подолання безробіття безпосередньо залежать від

видів безробіття, оскільки вони обумовлені різними причинами. Водночас окремі засади не можуть повністю усунути ризик безробіття та його зростання, це може бути досягнуто лише за умови загального поліпшення економічної ситуації в країні. Тому національна політика боротьби з безробіттям повинна зосереджуватися на довгостроковій перспективі, забезпечуючи не тільки зайнятість населення, а й стабільне економічне зростання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Онiкiєнко В. В.** Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення : монографія. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. 456 с.
2. **Марченко І. С.** Довготривале безробіття в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 2. С. 224–233.
3. **Близнюк В. В.** Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2016. № 3. С. 58–71.
4. **Маршавін Ю. М.** Економічна ефективність заходів щодо активного сприяння зайнятості зареєстрованих безробітних в умовах тривалої кризи: методологія та інструментарій оцінювання. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1. С. 3–7.
5. **Ільч Л. М.** Ціннісні орієнтації молоді в освітньо-професійній сфері та шляхи мінімізації ризиків її соціального відторгнення на ринку праці. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 8. С. 15–22.
6. **Судаков М. В.** Випереджальне оцінювання рівня безробіття на основі щомісячного опитування експертів: адаптація досвіду Німеччини. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 63–64.
7. **Семенова К. Д.** Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 1. С. 106–111.
8. **Погоріла І. І.** Сучасний стан та проблеми безробіття в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 16. С. 118–121.
9. **Beveridge W. H.** Full Employment in a Free Society (The Works of William H. Beveridge): A Report. London ; New York : Routledge. 2014. 438 p.
10. **Akerlof G., Spence M., Stiglitz J.** L'asymetrie au coeur de la nouvelle microeconomie. *Problèmes économiques*. 2001. No. 2734. P. 19–24.
11. **Ghayad R., and Dickens W. T.** What Can We Learn by Disaggregating the Unemployment-Vacancy Relationship? *FRB of Boston Public Policy Briefs*. 2012. No. 12-3. P. 1–13.
12. **Diamond P. A., Hausman J. A.** Individual Retirement and Savings Behavior. *Journal of Public Economics*. 1984. Vol. 23. No. 1-2. P. 81–114.
13. **Mortensen D. T., Pissarides C. A.** Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment. *Review of Economic Studies*. 1994. Vol. 61. 3. P. 397–415.
14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
15. Eurostat Database. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
16. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>

17. Ставки, індекси, тарифи / Мінфін України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/>

18. Оживление на рынке труда в Украине: количество вакансий растёт // HeadHunter Україна. URL: <https://hh.ua/article/22154>

19. Кількість вакансій і резюме // Сайт пошуку роботи в Україні Work.ua. URL: <https://www.work.ua/stat/count/>

20. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ, 2015. 336 с.

21. **Conti J. M.** Unemployment Insurance: An Overview of the Challenges and Strengths of Today's System. Hearing before the United States Congress // National Employment Law Project. URL: <http://www.nelp.org/content/uploads/Testimony-Unemployment-Insurance-Overview-Challenges-Strengths.pdf>

REFERENCES

Akerlof, G., Spence, M., and Stiglitz, J. "L'asymetrie au coeur de la nouvelle microeconomie". *Problemes economiques*, no. 2734 (2001): 19-24.

Beveridge, W. H. *Full Employment in a Free Society (The Works of William H. Beveridge): A Report*. London; New York: Routledge, 2014.

Blyzniuk, V. V. "Ukrainskyi rynek pratsi: istorychni vyklyky ta novi zavdannia" [The Ukrainian Labor Market: Historical Challenges and New Challenges]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 3 (2016): 58-71.

Conti, J. M. "Unemployment Insurance: An Overview of the Challenges and Strengths of Today's System. Hearing before the United States Congress". National Employment Law Project. <http://www.nelp.org/content/uploads/Testimony-Unemployment-Insurance-Overview-Challenges-Strengths.pdf>

Derzhavna sluzhba zainiatosti. <https://www.dcz.gov.ua/>

Diamond, P. A., and Hausman, J. A. "Individual Retirement and Savings Behavior". *Journal of Public Economics*. Vol. 23, no. 1-2 (1984): 81-114.

Eurostat Database. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Ghayad, R., and Dickens, W. T. "What Can We Learn by Disaggregating the Unemployment-Vacancy Relationship?". *FRB of Boston Public Policy Briefs*, no. 12-3 (2012): 1-13.

Ilich, L. M. "Tsinnisni oriiatatsii molodi v osvityno-profesinii sferi ta shliakhy minimizatsii ryzykiv yii sotsialnoho vidtorhennia na rynku pratsi" [Valuable orientations of young people in the educational-professional sphere and ways of minimizing

the risks of its social exclusion in the labor market]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2014): 15-22.

Innovatsiina Ukraina 2020 : natsionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: National Report]. Kyiv, 2015.

"Kilkist vakansii i reziume" [Number of vacancies and resume]. Sait poshuku roboty v Ukraini Work.ua. <https://www.work.ua/stat/count/>

Marchenko, I. S. "Dovhotryvale bezrobittia v Ukraini" [Long-term unemployment in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (2013): 224-233.

Marshavin, Yu. M. "Ekonomichna efektyvnist zakhodiv shchodo aktyvnoho spriannia zainiatosti zareiestrovanykh bezrobitnykh v umovakh tryvaloï kryzy: metodolohiia ta instrumentarii otsiniuvannia" [Economic effectiveness of measures to actively promote the employment of registered unemployed in the conditions of a long-term crisis: methodology and evaluation tools]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleunia*, no. 1 (2016): 3-7.

Mortensen, D. T., and Pissarides, C. A. "Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment". *Review of Economic Studies*. Vol. 61.3 (1994): 397-415.

"Ozhivleniye na rynku truda v Ukraine: kolichstvo vakansiy rastet" [The revival in the labor market in Ukraine: the number of vacancies is growing]. HeadHunter Ukraina. <https://hh.ua/article/22154>

Ofitsiinyi sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Onikiienko, V. V. *Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst naselenia Ukrainy: retroanaliz, problemy, shliakhy vyrishennia* [Labor market and social protection of Ukraine's population: retrospective analysis, problems, solutions]. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2013.

Pohorila, I. I. "Suchasnyi stan ta problemy bezrobittia v Ukraini" [The current state and problems of unemployment in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menezhment*, no. 16 (2016): 118-121.

"Stavky, indeksy, taryfy" [Rates, indices, tariffs]. Minfin Ukrainy. <https://index.minfin.com.ua/ua/>

Semenova, K. D. "Analiz vplyvu ekonomichnoi kryzy na riven bezrobittia v Ukraini" [Analysis of the impact of the economic crisis on the unemployment rate in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 1 (2012): 106-111.

Sudakov, M. V. "Vyperedzhalne otsiniuvannia rivnia bezrobittia na osnovi shchomisichnoho opytuvannia ekspertiv: adaptatsiia dosvidu Nimechchyny" [Outcome assessment of unemployment on the basis of a monthly expert survey: adapting Germany's experience]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleunia*, no. 4 (2014): 63-64.